

Korporatist Kamu Felsefesi İçinde Gelişen Zayıflatıcı Çoğulculuk: Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İşçi Hareketi

Mustafa Görkem Doğan, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

ORCID: 0000-0002-7647-3889

E-Posta: mustafa.dogan@istanbul.edu.tr

Öz

Türk kamu felsefesinin özellikle tek partili dönemde korporatist özellikler taşıdığı hem batıdaki ilham kaynaklarına işaret ederek, hem de özellikle otuzlardaki kimi yasal kurumsal uygulamalar üzerinden Türkiye’de tek parti dönemi hakkındaki yazında önemli araştırmacılar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Özellikle Taha Parla’nın bu konudaki tespiti solidarist korporatizmin tek partili dönemde ve onun öncesindeki Osmanlı İmparatorluğunun çözülme sürecinde gerek aydınlar arasında gerekse de kamu idarecileri arasında yaygın olduğunu gösterir. Solidarist ideoloji Osmanlı’da günümüzde pek kullanılmayan bir ifadeyle “tesanütçülük” diye bilinirdi, buna rağmen tek partili döneme halkılık ilkesi olarak geçmiştir. Korporatizm ise, siyaset biliminde başka kuramsal referanslarının yanı sıra işçi örgütlerinin düzenlenmesi ve bu örgütlerin iktidarcı kontrolü bağlamında özellikle gündeme gelen bir kavramdır. Bununla birlikte çok partili hayata geçişte Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarınca oluşturulan sendikal örgütlülüğe ilişkin mevzuat her ne kadar fiili ve yasal yöntemlerle kısıtlanmış da olsa sendika seçme özgürlüğü içerir bu bakımdan da temeli itibarıyla korporatistten ziyade liberal modele yakın sayılır. Tek partili dönemde Türkiye’de resmi sendikalar kurulmamış bu yüzden doğal olarak sendikalara üye olup olmamak da işçinin seçimine bırakılmıştır. Bu süreçte oluşturulan yasal kurumsal düzenlemeler fiilen kısıtlanmış olsa da sendikal çoğulculuk ve işçiler açısından sendikalara üye olma ya da olmama özgürlüğü içerir. Bu dönemdeki fiili uygulamalar ve devletle sendikalar, iktidar partisiyle sendikalar arasındaki ilişkiler ise daha kompleks bir görünüm verir, liberal demokratik bir rejimde uygulanması beklenmeyecek bazı pratikler işçi hareketi ile olan ilişkisinde iktidar partisi tarafından uygulanır. Cumhuriyet Halk Partisinin kimi yetkilileri iktidar partisi olmanın verdiği güçler sendikalarla bir tür vesayet ilişkisi geliştirmiştir. Bu bağlamda korporatizm ve çoğulculuk arasında kuramda öngörülen karşıtlığın aynı zamanda kimi geçişlilikler de içerdiğini iddia eden bu makale, iktidar partisi ve sendikalaşma talep eden, ilgili mevzuat yasalasınca da sendikalaşan işçi hareketi arasındaki etkileşimi analiz ederek tek parti döneminde korporatist ideolojinin iktidar çevrelerinde yaygınlığını ve yerleşikliğini analiz etmekte, çoğulcu uygulamalar ve korporatist kamu felsefesi arasındaki geçişliliği değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Korporatizm, Zayıflatıcı Çoğulculuk, Türkiye’de Sendikalar, Tesanütçülük, Cumhuriyet Halk Partisi.

From Corporatism to Debilitating Pluralism: CHP and the Labor Movement during the Transition to Multi-Party Life

Abstract

It has been frequently stated in the literature that Turkish public philosophy has corporatist features, especially during the Single Party period, both by pointing to its sources of inspiration in the West and through some legal institutional practices, especially implemented during the thirties. Particularly Taha Parla's observation on this issue shows that solidarist corporatism was widespread among both intellectuals and public administrators during the single-party period and the dissolution of the Ottoman Empire before that. Solidarist principles survived into the single party era through the principle of populism adopted in the thirties as a founding value of the young republic. Corporatism on the other hand, in addition to its other theoretical references, is a concept that has come to the fore in the context of the regulation and control of workers' organizations by the government. However, in the transition to multi-party life, the legal legislation regarding union organization created by the single-party government in Turkey contains a liberal pluralist design, to be undermined by some *de facto* practices. Thus the implementation of this institutional design in this period and the relations between the state and the unions provide a more complex picture in this respect; some practices that would not be expected to be implemented in a liberal democratic regime are implemented by the ruling party in its relationship with the labor movement, some circles within the ruling party tried to create a more intimate connection between the party and the newly established unions in order to better control them. Claiming that the envisaged opposition between corporatism and pluralism also includes some transivities, this article analyzes the prevalence and entrenchment of corporatist ideology in the ruling circles during the single-party period by analyzing the interaction between the ruling party and the labor movement that demands unionization and becomes unionized when the relevant legislation becomes law.

Keywords: Corporatism, Debilitating Pluralism, Turkish Labor Unions, Solidarism, Republican People's Party.

Giriş

"20. yüzyıl Egemen Türk siyasal düşüncesi, hatta daha yüksek bir soyutlama düzeyinde Türk kamu felsefesi korporatisttir" (Parla, 1989: 7). Taha Parla'nın *Ziya Gökalp Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*'inin önsözünde verdiği bu hüküm bu yaygınlıkta olmasa da, özellikle tek parti Türkiye'sine hâkim olan Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) altı okunun halkçılık diye bilinen

solidarizmden (tesanütçülük) mülhem sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir ulus olarak Türk halkı anlayışından dolayı genellikle benimsenen bir yargıdır. Zaten Taha Parla yukarıdaki ifadenin bulunduğu eserinde Türkiye’de kamu felsefesine hâkim olan siyasal anlayışın solidarist korporatizm olduğunun ve bunun faşist korporatizmden farklı olduğunun altını çizer. Bu yargısının nedeni, uzun süre tedavülde kalan pek çok siyaset bilimi kavramı gibi Korporatizm kavramının da geniş bir anlam yelpazesi olmasına rağmen, kapitalist toplumsal formasyonun tetiklediği sınıf kavgalarını, bu farklılıkları bastırarak ya da yok sayarak önlemenin bu kamu felsefesinin arkasındaki temel unsurlarından biri olmasıdır. Bu unsur tek parti döneminin altı umdesinden biri olan Halkçılığın da özüdür. Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı sonrası kurgulanan sendikalar yasası tüm kısıtlarına rağmen Taha Parla’nın solidarist korporatist kamu felsefesi hâkimiyeti iddiasına uymayacak biçimde sendika seçme özgürlüğüne ve sendikal çoğulculuğa dayalıdır. Bu makale bu farklılığın nedenlerini ortaya koymaya çalışırken, Taha Parla’nın önermesinin temelini, yani CHP’nin sınıf kavgasına izin vermemeye dayalı solidarist korporatist halkçılık anlayışının terk edilmediğini göstermeye çalışacaktır.¹

İkinci Dünya Savaşı öncesinde korporatist rejim konfigürasyonlarının ayırt edici özelliklerinden biri sanayi toplumlarının alametifarikası olan emek sermaye çelişkesinin toplumsal ve kurumsal yansımalarını, özellikle emeğin devlet ve sermayeden bağımsız bir siyasal aktör olma olasılığını bir nebze bile olsa bastırarak şekilde düzenlemeler içermesidir. Uygulamada Fransa ve Avusturya gibi demokratik kurumları güçlü fakat Katolik nüfusun yaygın olduğu ülkelerde Hristiyan sendikalar da kurulmuş ve çoğulcu pratikler korunmuştur. Kuramda ise toplumsal çatışmanın özellikle sınıf çatışmasının sosyal gruplar arasında uyum ile ikame edilmesi vurgulanır. Türkiye’de de tek partili döneme dair korporatizm değerlendirmelerinde de, yirmili yılların başındaki mesleki temsil tartışmaları aktararak Türkiye’de sınıfların olmadığına dair tespitlerin bu tartışmalarda sıkça yer bulması özellikle belirtilmiştir (Toprak, 1980). Çok partili hayata geçişte Türkiye’de sendika seçme özgürlüğüne dayalı bir sistemin kurulması ise yaklaşmakta olan Soğuk Savaşta yapılan jeopolitik tercih sonucu gelişen batı etkisine bağlayan anlayış, bu noktadaki dışsal dinamiği önemli gördüğü için bu durumun korporatist kamu felsefesiyle çelişmesini sorgulamaz. Bu çalışmada, korporatizm tanımlanıp, Türkiye’de tek parti dönemindeki uygulamalarına değinilerek, genç cumhuriyet açısından çok partili hayata geçişte yapılan yasal kurumsal tercihlerin muhayyel bir ideolojik bağlılıktan ziyade, sermaye birikimini amaçlayan politikalar karşısında işçi hareketinin ve sendikaların ayak bağı olmasını engelleyecek bir pragmatizmden kaynaklandığı iddia edilecektir.

İkinci Dünya Savaşı Öncesi Korporatizm

Korporatizm terimi, bir asırdan uzun süredir dolaşımdadır ve tarihinde iki kez çok popüler olmuştur: önce sanayi devrimini gerçekleştiren toplumlar için, liberalizme alternatif bir rejim biçimi olarak, İkinci Dünya Savaşında faşizmin yenilgisinin ardından ise Keynesçiliğin krizi esnasında sanayileşmiş ülkelerde hükümet, işverenler ve sendikal hareket arasındaki çoğulcu paradigmaya alternatif bir ilişkilendirme biçimini adlandırmak için kullanılan bir siyaset teorisi kavramı olarak (Doğan, 2003: 10). Bu ikinci sürüm neokorporatizm diye de adlandırılır. Korporatizmin ilk seferinde, toplumun kolektif ruhunu parçalayan ve devrimci işçi sınıfı ideolojilerini harlayan liberal kapitalizmin atomistik bireyciliğini frenleme girişimi olan bir siyasi rejimin adı olarak ortaya çıktı. Bu korporatizmin ilham kaynağı, sosyal çatışmayı modern zamanların en yıkıcı hastalığı olarak gören uyumlu bir toplum kavramsallaştırması ve “sosyal Katoliklik” diye adlandırılan yaklaşımın temeli olan Papalık emirnameleriydi. Katolik nüfusun yoğun olduğu ülkelerde, seküler olanları dahil, rejim değişmese bile kurulan Hristiyan sendikalar aracılığıyla korporatist uygulamalar demokratik kurumlarla yan yana da yeşerdi.

Bu kuramsal temelde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika kapitalist deneyimlerinin sanayileşme çıktısını, oralandaki sınıfsal bölünme ve çatışma deneyimi olmadan tekrarlamak isteyen kimi siyasi hareketler Güney ve Doğu Avrupa ülkelerinin bazılarında etkili oldu ve iki savaş arası iktidara geldiler. Bunların tipik bir örneği olan Romanya’da, düşünür ve siyasetçi Mihail Manoilescu 20. Asrı Korporatizm yüzyılı ilan edecekti (Manoilescu, 1936). Manoilescu’nun siyasi yazıları ve siyasi kariyeri bu dönemin özeti gibidir. Ülkesinin kalkınıp sanayileşmiş ülkeler seviyesine gelmesini isteyen, fakat bu noktada Rumen burjuvazisini zayıf ve yetersiz bir siyasi aktör olarak gören Manoilescu’ya göre bu burjuvazinin zenginleşme arzusu Rumen emekçilerinin yoksullaşması dışında bir sonuç yaratmaz. Rumen toplumunun çoğunluğunu oluşturan köylülerin seçim sandığı yoluyla isabetli kararlar verebileceği fikrine de şüpheyle yaklaşan Manoilescu bir popülist olarak başladığı siyasi kariyerini Rumen Faşist Hareketi Demir Muhafızlar ile ilişki içinde bitirmiştir. Siyasi ekonomiye dair fikirleri sadece Doğu Avrupa’da değil, Brezilya’da bile 1930 ayaklanması sonucu kurulan Getulio Vargas diktatörlüğü sırasında uygulanan kalkınmacı politikalara (Estado Novo) ilham verdiği bilinir.

Korporatizmin ikinci dönemi, daha doğru bir ifadeyle neokorporatizm, yetmişlerin iktisadi kriz ortamında kimi batılı ülkelerin enflasyonu, ücret artışlarını baskılamak yoluyla kontrol altına almak için başvurduğu buna

karşılık da sendikalara iş güvencesi teklif ettiği hükümet, işçi ve işveren temsilcileri arasındaki üçlü mekanizmaların yaygınlığı nedeniyle gündeme gelir. Manoilescu'nun başlığı soru kalıbına sokarak "Hâlâ Korporatizm Asrı mı?" diye soran Philippe Schmitter (1979) kuşkusuz liberal demokrasiye alternatif bir rejimden bahsetmemektedir. Fakat sözleşme serbestliğinin askıya alınması, devletin doğrudan ücret ve fiyat politikalarına müdahale etmesi neokorporatizm diye adlandırılan bu siyaset yapma biçimini, liberal demokrasinin olağan siyaset yapma biçimlerinin dışına çıkarır. Keynesçi politikaların krizinin son aşamasında yaygınlaşan sendikal tabanları dışlayıp sendikal liderliği devlet ve işverenlerle işbirliğine sokan bu tarz üçlü yapılar seksenli yıllarda yeni muhafazakâr hükümetlerin yükselişiyle gündemden düşecektir. Emredici olmayan üçlü mutabakat mekanizmaları ise seksenli yıllardan itibaren sosyal diyalog adı altında sürdürülecektir.

Bu iki dönem dışında ise, Korporatizm kavramı kimi zaman faşist rejimlerin endüstri ilişkilerini devlet yönlendirmesinde düzenlemek için oluşturdukları kurumsal mimariyi nitelemek için ya da otoriter rejimlerde bulunan böyle yapıları adlandırmak için sıkça kullanılmıştır. Bununla birlikte terim, İkinci Dünya Savaşından sonra yetmişlerdeki neokorporatizm tartışmaları dışında, gündemden düşer ya da sosyal diyalog adı altında siyaset felsefesi temeli olmadan sadece bir siyaset olarak gündeme gelir. Bu tartışmalar sırasında ise korporatizm kavramını tanımlamanın zorluğuna işaret edilmiştir. "Tanımlanmak istenen kavramın, farklı bir ekonomik sistemi veya üretim tarzını (feodalizm, kapitalizm, sosyalizm... korporatizm), bir devlet biçimini (parlamentarizm, faşizm... korporatizm) ve çıkar aracılığı sistemi (çoğulculuk, sendikalizm, korporatizm) ifade edebildiği bir durumda bu kavramı" (Panitch, 1980: 158) tanımlamak zordur.

Türkiye bağlamında ise korporatizm kavramını, toplumda sınıf farklarının varlığını yadsıyan, devleti farklı zümrelerin çıkar çatışmalarında bu farklılıkların üzerinde tarafsız ve her zaman haklı bir hakem olarak gören ve kalkınma hedefiyle ekonomiye rehberlik etmesini bekleyen (ister milli burjuvazi yaratma, ister devletçi sanayileşme yöntemleriyle) bir kamu felsefesi olarak anlamak daha açıklayıcıdır. Tek parti döneminin siyasi rejiminin birçok açıdan dünyanın geri kalanındaki yaygın otoriter rejimleri anımsattığı ve Ziya Gökalp, Tekin Alp veya (Kör) Ali İhsan (İloğlu) gibi Jön Türk döneminin önde gelen ve etkili teorisyenlerinin dayanışmacı (solidarist) fikirleri düşünülürse korporatizm kavramını böyle tanımlamak doğru olur. Aykut Kansu gibi tek parti dönemi açısından korporatizmi bir rejim biçimi gibi algılamaya yatkın araştırmacılar olsa da (Kansu, 2001), bunu solidarizmden

mülhem bir ideolojik tutum ve bununla bağlantılı kimi siyasalar ve birkaç kurumsal yapılanma örneği olarak gören tutum daha yaygındır. Taha Parla dışında, Zafer Toprak'ın (Toprak, 1980) değerlendirmesi de bu yöndedir.

Korporatist kurumsal yapılanma açısından ise tek parti döneminde yaygın ve etkin bir uygulama göremeyiz. Ahmet Makal, (Makal, 2007: 83-106) tek parti döneminde korporatizm olup olmadığı tartışmasına yol açan bazı kurum ve uygulamaları bu bakımdan analiz etmiştir. Bunlar, 1923 İzmir İktisat Kongresi, 1927 yılında kurulan İktisat Yüksek Meclisi (Al-i İktisat Meclisi), 1934 yılında kurulan İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği (İzmir İşçi ve Esnaf Kurumları Birliği), 1938 yılında kurulan Basın Birliğidir. Ayrıca 1936 tarihli İş Kanunu da, 1938 yılında getirilen sınıf esaslı dernek kurma yasağı ile birlikte düşünüldüğünde bu bağlamda dikkat çekicidir. Makal'ın vardığı sonuç bu uygulamaların toplamda rejime niteliğini verdiklerini iddia etmeye zemin sağlayacak bir ağırlıklarının olmadığıdır.

İzmir İktisat Kongresi genelde tek parti dönemi ekonomisinin belirleyici tarihsel anlarından biri olarak görülür. Bu kongre ne kadar mesleki temsil tartışmalarının canlı olduğu bir dönemde toplanmış ve delegasyonun kompozisyonu belirlenirken bu fikirden etkilenilmiş gibi gözükse de, hem delegasyona seçilen kişiler her zaman temsil ettikleri meslek grubundan değildir hem de benimsenen ekonomik model korporatist değildir. Zaten, Kongrenin toplanma amaçlarından biri, Sovyetler Birliği'yle yakın ikili ilişkileri olmasına rağmen Türkiye'nin özel teşebbüse dayalı milli bir kapitalist sistemi benimseyeceği mesajını dünyaya vermektir (Kayıran ve Saygın, 2019: 29). 1927 yılında kanunla kurulan, 1935 yılında ise bütçe kanuna eklenen bir hükümle lağvedilen, Avrupa'nın korporatist rejimlerinde bulunan kurumları kâğıt üstünde en çok andıran İktisat Yüksek Meclisi ise siyasal ve ekonomik karar alma süreçlerinde etkin olmamıştır.² Korporatist uygulamalarını çağrıştıran diğer örnekler de ya belli sektörlerle sınırlıdır ya da belli yerellerle. Kısacası otuzlarda yaygın bir korporatizm uygulamasından bahsedilemez.

1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu bu bağlamda daha ilgi çekici bir örnek oluşturur. Bir İş Kanunu çıkartmaya dair o tarihe kadar bazı girişimler olsa da bunların hepsi böyle bir kanunun özel teşebbüsü kısıtlayacağı düşünüldükçe hükümet tarafından çeşitli aşamalarda kadük bırakılmıştır. İktisat bakanlığında 1932 yılında Celal Bayar'ın Mustafa Şeref'in yerine atanmasında da görevden alınan bakanın böyle bir yasanın çıkarılması taraftarı olmasının bir etken olduğu iddia edilir (Gülmez, 1983:

36 Doğan M G (2025). Korporatist Kamu Felsefesi İçinde Gelişen Zayıflatıcı Çoğulculuk: Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İşçi Hareketi. *Mülkiye Dergisi*, Siyasal Rejim Özel Sayısı, 31-54.

246-255). Kısacası İş Kanunu çıkartma ısrarı bir bakanın başını yemiştir. Mustafa Şeref'in kanun girişimi diğer örneklerden farklı olarak bir taslak olma aşamasına ulaşmıştır ama görevden alınınca taslak işlevsiz kalır.

İş Kanunu çıkarmak çok başka bir siyasi bağlamda 1936 yılında mümkün olur. Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri Recep Peker daha önce bakan yiyen İş Kanunu'nu Türkiye'de iş hayatını yeni rejimin istediği uyuma sokacağı gerekçesiyle bir rejim kanunu olarak tanımlayacaktır (Akçay, 2010: 45), böylece bu kez taslak kanuna dönüşür. Yasalaşan bu metin Türkiye'de çalışma ilişkileri bağlamında yeni bir dönemin açılmasının simgesidir. 3008 sayılı bu yeni İş Kanunu devleti çalışma yaşamının tek düzenleyicisi durumuna getiriyordu (Talas, 1992: 104). Çalışma ilişkilerinin temelinde yatan iş ihtilafları konusuyla ilgili hükümlerinde yasa, 1908 Tatil-i Eşgal geçici kanununun³ uygulanma prosedürünü çok zorlaştırmakla beraber yasaklamadığı, grev hakkını da yasaklıyordu. 1908 yılında çıkarılan geçici kanunundan beri var olan kamu hizmetlerinde sendikalaşma yasağı ise 1938 yılında sınıf esaslı cemiyet kurma yasağının getirilmesiyle pekişecekti.

1936 yılında mecliste iki haftalık bir mesai sonunda kabul edilen 3008 sayılı İş Kanunu, daha önceki taslakların kaderi düşünüldüğünde beklenmedik bir kolaylıkla meclisten geçmiştir. Tasarıya karşı sadece Eskişehir milletvekili Emin Sazak söz alır ve daha önceki girişimleri boşa düşüren, henüz batılı muadilleri gibi mukim hale gelmemiş yerli sermayedarlarımızın çalışma ilişkilerinde elini kolunu bir kanunla bağlamamak gerekçesini sözleşme serbestliği ilkesi üzerinden yeniden hatırlatır. Buna karşı Partinin 1935 yılında toplanan kongresinde yönelimlerinin ne korporatist ne liberal olduğunu ifade ederek bir üçüncü yol tarif eden Recep Peker söz alarak bu kanunun liberal sözleşme serbestliği ilkesini tanımayan ulusal bütünlüğü sağlamayı amaçlayan bir rejim kanunu olduğunu hatırlatarak tartışmayı bitirir (Peker, 1935).⁴ İşçilerin kolektif haklarını ortadan kaldırmasına rağmen kimi bireysel haklarını tanıyan bu kanun esas olarak sayıları artan kamu iktisadi teşekküllerinde çalışan işçiler düşünülmekle çıkartılmıştır (Makal, 1999: 387). İkinci Dünya Savaşı başlarken çıkarılan Milli Korunma Kanunuyla işçilere bazı bireysel avantajlar sağlayan pek çok hükmü zaten askıya da alınacaktır. Fakat tüm hükümleriyle uygulanmasından bağımsız olarak, 1971 Eylülünün ilk günü yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu çıkana kadar çeşitli değişikliklerle de olsa geçerli olan bu kanun ve onun işçi örgütlülüğü ve eylemlerine karşı yasaklayıcı tutumu dönemine damga vuracaktır.

Sonuçta tek partili dönemde CHP ideolojik tutarlılıktan ziyade kalkınma hedeflerine öncelik vermiştir. Kalkınmayı sağlamak içinse batı ile olan

ticari ilişkilere ve özel girişime güvenmiştir. Büyük Buhran dünya ticaretini ortadan kaldırdığında dışarıya satılan ham maddeleri içeride işleyecek devlet işletmeleri kurulmaya başlanmıştır (Gülalp, 1987). Sümerbank, Türkiye Kömür İşletmeleri ve benzeri kuruluşların sayısı arttıkça da gündeme gelen devletten maaş alan, Kamu İktisadi Teşekküllerinde çalışan işçilerinin sorunlarını çözmek ama onların enternasyonalist akımlara kapılmasını da engellemek isteği, o zamana kadar direnç gösterilen bir iş kanunu çıkarılması fikrinin önünü açmıştır.

Kısacası, tek parti döneminin entelektüel tarihinde önemli bir ağırlığı olan korporatist ya da korporatizmden esinlenmiş fikirler kuşkusuz olmasına rağmen, uygulamaya konan siyasalar düzeyinde böyle bir ağırlıktan bahsedilemez. Fakat bu en yüksek soyutlama düzeyinde kamu felsefesinin solidarist korporatist olduğu önermesini boşa düşürmez. “İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle” olarak Türk ulusu fikri, bu doğrultuda sınıf kavgasını pratik olan her yöntemle engelleme tek partili dönemin iktidarı açısından temeldir. Doktrine uygun olanla değil de işe yarayan politikayla hareket edilmesinin nedeni CHP’yi yönlendiren tepe kadroların doktrine bağlı olmayı kalkınma hedeflerinin çok arkasına koyan siyasi pragmatizmidir. Bu pragmatizm küresel koşullar değiştiğinde Türkiye’de kağıt üstünde korporatist düşünceyle bağlı olmayan bir sendikal örgütlülük zemininin oluşmasında da rol oynayacaktır.

Yasal Sendikaların Kuruluşu ve Zayıflatıcı Çoğulculuk

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye çok partili hayata geçmiş ve rejim kontrollü bir serbestleşme süreci yaşamıştır. Yazında bu sürecin esas olarak içsel mi yoksa dışsal mı dinamiklerin sonucunda ortaya çıktığına dair bir tartışma vardır.⁵ Kimi araştırmacılar CHP kurucu kadrolarının her zaman çok partililikten yana olduğunu iddia edip sadece uygun uluslararası ve ulusal konjonktürün beklendiği kanısındadır. Başka araştırmacılar ise Savaş sonrası oluşan küresel siyasal bölünmede Sovyetler Birliği uyudusu olmaktan çekinen CHP liderliğinin Batı Kampına yanaştığı, bu yüzden de Batı Kampının ayırıcı alametifarikası sayılan liberal demokrasi kurum ve uygulamalarını benimsemek durumunda kaldığını iddia eder. Sonuçta iç ve dış dinamikler bu dönüşümde birlikte rol oynamıştır.

Türkiye savaşa girmemiş olsa da iktisadi ve sosyal olarak dünya savaşının olumsuz etkilerini deneyimlemiş ve savaş sonrası ise bu olumsuz koşulların siyasi sonuçları ortaya çıkmıştır. Dış etmenler bir yana, çok partili hayata geçişin ve ona eşlik eden liberalleşmenin önemli nedenlerinden biri de budur.

Bu liberalleşmenin önemli bir unsuru sınıf esaslı cemiyet kurma yasağının kalkması, bir anlamda sınıfsal farklılıkların varlığının kabul edilmesidir. Savaşın özellikle sabit gelirlieleri etkileyen yoksullaştırıcı etkisi ve bunun karşısında savaş dönemi vurgunculuğuyla zenginleşme, sosyal meseleyi iktidar açısından temel bir sorun haline getirmiş ve savaşın sonuna doğru bununla alakalı yasalar çıkarılıp, düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.⁶

Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri Çalışma Bakanlığının, İngiltere’den gelen uzmanların desteğiyle kurulmasıdır (Güzel, 1988a). Sosyal sorunun iktidar partisi açısından öne çıktığını gösteren bu yeni bakanlık 1945 Haziranında çıkarılan bir kanunla ihdas edilir. Bakanlığa atanan ilk isim ise Sadi İrmak olur. 1950 yılındaki iktidar değişikliğine kadar bakanlık görevi önce 1947’de Tahsin Bekir Balta’ya ardından 1949’da Reşat Şemsettin Sırer’e geçecektir. Sosyal Sigortalar Kurumunun kurulması, İş Kanununu Milli Korunma Kanunuyla askıya alınan kimi bireysel anlamda işçiyi koruyucu düzenlemelerinin nihayet uygulamaya konulması ve benzeri politikalar da bu bakanlığın kurulması sonrasında hayata geçirilecektir. Yeni bakan Sadi İrmak, bir kısım İngiliz gazeteciye verdiği mülakatta bakanlığının en önemli görevinin tıpkı Büyük Britanya’da Beveridge Planıyla ihdas edildiği gibi bir sigorta sisteminin kurulmasının olduğunu ifade eder (Seren, 1947: 26-27). Fakat doğal olarak bakanlığın kuruluşu bağlamında sadece işçileri koruyan bireysel haklar değil, işçilerin örgütlenme sorunu da gündeme gelecektir.

Korporatizm tartışması açısından işçi örgütlenmesinin ne biçimde hayata geçtiğinin belirleyici bir önemi vardır. Korporatist uygulamalar, sendikal çoğulculuğun dolayısıyla sendika seçme özgürlüğünün olmadığı bir ortamı, işçinin zorunlu üyeliğine dayalı örgütlenmeleri, kimi zaman da mesleki temsil ilkesine göre kurulmuş yapıların varlığını genelde içerir. Yüksek bir soyutlama düzeyinde kamu felsefesinin korporatist olduğu iddia edilen bir ülkede, uygulama düzeyinde sendikal yapılar oluşturulurken bu iddia doğrultusunda kimi yansımalar olması beklenir. Üstelik hükümet sıkıyönetimden faydalanarak 46 sendikacılığını bitirmiştir ve uzun süredir sınıf esaslı cemiyet kurmanın yasak olduğu, kamu hizmeti veren işletmelerde sendika kurmanın yasak olduğu ülkede neredeyse beyaz bir sayfa üzerinde bu düzenlemeleri yapmaktadır. Kısacası neredeyse sıfırdan kurulacak işçi sendikalarına dair kurumsal mimarinin bazı korporatist ilke ve uygulamalar doğrultusunda oluşturulması beklenir.

Bu doğrultuda, bakanlık çevrelerine yakın kesimlerin sendikadan ziyade, işçi dernekleri kurmak için bazı hazırlıklar yaptığına dair kimi emareler

vardır, nitekim sınıf esaslı cemiyet kurma yasağı kalkar kalkmaz Türkiye İşçiler Derneği adında bir dernek kurulur. Bu derneğe paralel bazı sektörel dernekler de kurulmuştur. Dernek nizamnamesinin yedinci maddesinde derneğin işverenlerin işçilere dair şikâyetleriyle de ilgileneneğini ve on dördüncü maddesinde işçiler arasında ulusal üretimi arttıracak şekilde derneğin propaganda yapmayı amaçladığı yazıyordu. Kuşkusuz politik olmayacağını ilan eden dernek, işçilerin gerek kolektif sorunları gerekse de kişisel gelişimleri ve maddi çıkarları için de çalışmayı vaat ediyordu. Üstelik tüm bunlar için ilgili devlet kurumları ile işbirliği yapılacağı belirtiliyordu (TİD, 1946). Dönemin tartışmalarının birinci elden tanığı olan Fehmi Yazıcı (Yazıcı, 1949: 5) bu girişimlerin CHP tarafından yönlendirildiği kanaatindedir. Lütfü Erişçi de benzer bir görüş öne sürer (Erişçi, 1951: 29-30). Kemal Sülker bu gelişmelere dair daha nüanslı bir açıklama sunmakta ve dernek kurmaya çalışan kimselerin kişisel beklentilerini de hesaba katmaktadır (Sülker, 2004: 63-64).

Dernek formunun sendikaya tercih edilmesi kendi başına korporatist bir yapılanmaya işaret etmese de, sendika, dernekten farklı olarak basitçe seçimli siyasette bir baskı grubu değil de çalışma ilişkilerinde taraf olarak konumlanan bir hak örgütü olduğu için daha çatışmacı bir ilişki tarzı tercihi anlamına gelir. Dernek tercihi bahsedilen nizamname hükümleri ile birlikte düşünüldüğünde daha uzlaşmacı bir işçi yapılanması kurma seçeneğini ifade eder. Dernek fikrinin bakanlıkta karşılığı olduğu, Bakan İrmak'ın 1946 sonbaharında hala "işçi meslek dernekleri" kuruluş hazırlığından bahsetmesinden anlaşılabılır (Makal, 2002: 231).

Fakat bu dernek girişimleri boşa düşecektir, Çünkü Cumhurbaşkanı ve CHP genel başkanı İsmet İnönü'nün CHP kongresinin açılış konuşmasında sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının kaldırılacağını ilanının hemen ardından, söz konusu dernekler daha anlamlı bir faaliyet göstermeden, 1946 yazında Adana, İzmir, Kocaeli, İstanbul ve Ankara şehirlerinde birdenbire sendikalar kurulur. Savaş dönemi yoksullaşması sendika gibi daha doğrudan hak aramaya dönük kurumsal araçları işçiler arasında daha çekici kılmışa benzemektedir. Bu sendikaların kuruluşunda yer altındaki Türkiye Komünist Partisi ile bağlantılı kimi kadroların birbirleriyle bütünüyle eşgüdüm içinde olmadan katkıda bulunduğu yazında pek çok yönüyle ortaya konmuş bir olgudur. Bu sendikalara paralel olarak iki sosyalist parti, bu partiler ve sendikalarla bağlantılı bazı yayın organları da kurulmuştur. Bu gelişmelerin bütünü yazında "46 sendikacılığı" diye ifade edilir (Toprak, 1996). 1946 yazı sınıf örgütlenmesi anlamında hareketli geçecek ve bu

konuda önemli tartışmalara sahne olacaktır, iktidar partisi ve ana muhalefet bu tartışmalarda biraz izleyici konumdadır.

Hükümet bu sosyalist partileri, bağlantılı yayın organlarını ve yeni kurulan sendikaların büyük kısmını dünya savaşı sona ermiş olmasına rağmen hala yürürlükte olan sıkıyönetim kanuna dayalı olarak 1946 yılının son ayında kapatır. Böylece 46 yazının sendikal seferberliği akamete uğrar. Çalışma Bakanlığı da hızla bir sendikalar yasa tasarısı hazırlayarak meclise gönderir ve 1947 yılının Şubat ayında bu tasarı yasalaşır. Türkiye'nin ilk sendikalar yasası böyle çıkar. Hükümet kendinden bağımsız girişimleri ezip alanı temizlemiş fakat sendika kurumu işçinin artık gündeminde olduğundan dernek gibi daha geri formlara itibar etmemiştir, nitekim sendika fikrinin işçide karşılığının olduğu, yasa çıkar çıkmaz sendikalaşma faaliyetinin başlamasından anlaşılabilir. Çıkarılan bu yasa korporatist rejimlerden farklı olarak üye olma zorunluluğuna ya da resmi sendikalara dayalı bir örgüt tekeline yer vermeyen liberal bir zihniyetle kurgulanmıştır. Dolayısıyla Dünya Savaşı sonrası girilen siyasi eğilimle uyumlu bir yasal metindir, bakanlıktaki İngiliz etkisini de gösterir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi işçi örgütlenmelerinin hangi ilkeler doğrultusunda oluşturulduğu korporatizm tartışmaları açısından belirleyici önemdedir. Bu bakımdan sendikalar kanuna yakından bakmak faydalı olacaktır. Daha sonra 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkında kanun olacak olan hükümet taslağı 24 Ocak 1947'de meclis komisyonlarına gönderildi.⁷ Taslağı Adalet, İçişleri ve Çalışma Komisyonları olmak üzere üç komisyon değerlendirdi. 17 Şubat 1947'de görevlerini tamamladılar ve üç gün sonra yasa tasarısı Meclis gündemine geldi. Meclis komisyonları ve Meclis genel kurulu, yasa tasarısı üzerinde yalnızca küçük değişiklikler yaptı ve tasarıdaki değişikliklerin çoğu, bakanlık danışmanlarının onayıyla parlamentonun Çalışma Komisyonu'nda gerçekleştirildi. Kanun metni on üç madde ve bir geçici maddeden oluşuyordu. 20 Şubat 1947'de onaylandı, 26 Şubat 1947'de yayımlandı. O güne kadar, çıkarları her zaman işverenleriyle tam olarak uyumlu kabul edilen işçilere örgütsel haklar verilmesi görünüşte devrim niteliğindeki olmasına rağmen, yasanın ruhu kısıtlayıcıydı. Gerçek değişiklik 1946'da hükümetin sınıf temelli örgütler üzerindeki yasağı kaldırmasıyla gerçekleşmişti, nitekim o değişimin etkisi 46 Sendikacılığında ortaya çıkmıştı. Bu kanun esas olarak 1946 yazında potansiyelini göstermiş olan sendikal özgürlüğün sınırlandırılmasını hedefliyordu.

Kanunun resmi gerekçesinde metne ruhunu veren üç ilke sıralanmıştı: Hürriyetçilik, Milliyetçilik, Devletçilik. CHP solidarizmine ruhunu veren

halkçılık oku, işçileri enternasyonal sınıf kardeşleriyle değil de aynı milliyetten işverenlerle birleşmeye zorlayan milliyetçilik ilkesi ve sınıf mücadelelerinin ortaya çıkmasını engelleyecek tarzda sosyal koruma sağlamak anlamında kullanılan devletçilik ilkesi arasında bölünmüş gözükmemektedir. Hürriyetçilik ilkesi ise yaklaşan Soğuk Savaş'ta alınan uluslararası pozisyonun yansıması olarak yurttaşın tüzel kişiliklere üye olup olmamasına karışmamaya dayalı çoğulcu bir anlayıştan esinlenir (Doğan, 2003: 110-125).

Mecliste tasarı üzerine söz alan bakan Sadi İrmak da bu ilkelerin altını çizmişti. Fakat meclis tartışmalarına bakıldığı zaman üzerinde en çok durulan ilkenin milliyetçilik olduğu görülür. Kanunun beşinci maddesi sendikaların milli teşekküller olduğunu milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemeyeceklerini açıkça ifade eder. Tartışmalar bu ilkenin gerekliliği üzerine değil kanun metninde hangi ifade edilme şekli kullanılırsa bu ilkenin en etkin bir biçimde hayata geçirileceği üzerinedir. Gerek kanun tasarısına dair komisyon raporları okunduğunda, gerekse de mecliste kanun üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında, milliyetçilik ilkesinin esas olarak enternasyonalist bir tutumla karşıtlık içinde gündeme geldiği görülür. Kanun üzerine söz alan vekiller Türk işçisinin milliyetçi olduğunu muhakkak vurgulamıştır. Anlatılmak istenen Türk işçisinin kesinlikle kendini başka bir ülkenin vatandaşı işçiyle yakınlık içinde görmediği tek yakınlığının başka zümrelerden Türk vatandaşlarıyla olduğu ya da daha doğru bir ifadeyle olması gerektiğidir.

Bununla birlikte yasaya sendikaların bakanlar kurulu izniyle uluslararası kuruluşlara üye olabileceği maddesi Meclis Çalışma Komisyonunda eklenmiştir. Komisyon başkanı Zonguldak milletvekili Emin Erişirgil meclisteki tartışmalar esnasında bunun nedenini açıklamak zorunda kalmıştır. Bir yandan her vesile ile milli karakteri vurgulanan Türk işçisinin enternasyonal kuruluşlara üyeliği için bir kapı açılmış olması soru işaretleri yaratmışa benzemektedir. Erişirgil bu eklemenin nedeni olarak, aslında makalenin başında İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili hayata geçiş ve genel liberalleşmeye dair tartışmalarda da değinilen, ülkenin batı kampı yanlısı yeni diplomatik konumlanışına işaret eder.⁸ Batı kampının oluşturacağı uluslararası sendikal kuruluşlara üyelik ihtiyaç haline gelirse diye bu hüküm konmuştur. Bununla birlikte 1949 yılındaki kuruluşundan sonra, ne CHP, ne de sonraki Demokrat Parti (DP) hükümetleri, Türk sendikalarının Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonuna üye olmasına izin verecektir. Bu üyelik ancak 27 Mayıs sonrası gerçekleşir. İşçi örgütlerinin enternasyonal bağlar kurmasına yönelik bu husumet, NATO'ya

42 Doğan M G (2025). Korporatist Kamu Felsefesi İçinde Gelişen Zayıflatıcı Çoğulculuk: Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İşçi Hareketi. *Mülkiye Dergisi*, Siyasal Rejim Özel Sayısı, 31-54.

paralel kurulmuş küresel işçi teşekküllerini bile kapsamaktadır. Bu durum sendikaların milliyetçiliği meselesinden anlaşılanın esas olarak onları ulusal bağlama hapsetmek olduğunu pekâlâ gösterir.

Mecliste kanuna dair yapılan görüşmelerde grev hakkı da gündeme gelecektir. Söz kullanan DP temsilcileri kısıtlı tanımlanmış bir grev hakkı bu kanunda olsa, kanunun hürriyetçi niteliği gelişmez mi diye utangaçça sayılabilecek bir sorgulama yaparlar. Bakan Irmak ve komisyon başkanı Erişirgil grevin 3008 sayılı İş Kanunu ile yasaklanmış olduğunu hatırlatıp bu konunun o kanuna dair bir değişiklikte gündeme gelmesinin usulen daha doğru olacağını altını çizip, grev tartışmasının özüne girmekten kaçınarak konuyu kapatırlar. Kuşkusuz grev hakkı korporatist bir düzende akla gelebilecek bir uygulama değildir. Bununla birlikte 1936'da çıkarılan İş Kanunuyla açıkça yasaklanana kadar ülkede yasal grev düzenlemek, neredeyse imkânsız bir prosedürü olsa da mümkündür ve uygulandığı örnekler vardır.⁹ Sendikalar kurulunca grev hakkının tekrar gündeme gelmesi doğaldır. Yazında yasal sendikaların kuruluşundan 27 Mayıs Anayasasına giden süreçte yapılan grev hakkı tartışması pek çok boyutuyla değerlendirilmiştir, bu çalışmada özellikle iktidar ve muhalefet partilerinin bu konudaki tutumları irdelenmiştir. Tartışma yakın zamanda elit merkezli olmaktan çıkarılarak işçilerin grev hakkı talepli mücadelesine odaklanmaya da başlamıştır (Koçak, 2015).

Grev hakkına dair siyasal elitlerin yaklaşımlarını merkeze alan değerlendirmelerde genel kanı iktidara gelene kadar DP'nin grev hakkının tanınmasından yana olduğu buna karşın CHP'nin katı bir grev karşıtı tutumunun olduğudur (Doğan, 2015: 323-324). CHP içinde yasa çıktığı sırada başbakan olan Recep Peker gibi isimlerin grev hakkını duymak bile istemediği anlaşılmaktadır (Güzel, 1988b: 47). Üstelik sendikalar kanununa içkin devletçilik ilkesinin işçiyi koruyucu özelliğinden ötürü Türk işçisinin grev gibi tehlikeli silahlara ihtiyacı olmadığı düşüncesi müfrit bir grev karşıtı olmayan Çalışma Bakanı Sadi Irmak tarafından meclis kürsüsünde ifade edilir (TBMM, 1947: 303). Aslına bakılırsa CHP tıpkı sendikalar kanundaki gibi bu tartışmanın üzerinden atlamayı tercih etmiştir. Ta ki Reşat Şemsettin Sirer Çalışma Bakanlığına 1949 yılında, seçimlere on altı ay kala, getirilene kadar. Katı grev karşıtlığı CHP açısından bu noktadan sonra, özellikle DP seçim beyannamesinde iktidarlarında grev hakkının tanınacağı vaadinin ifade edilmesiyle başlar. Daha önceki eğitim bakanlığı sırasında da sağcı tutucu görüşleriyle bilinen bakan bu vadin halkın hoşuna gitmeyeceğinden emin olduğu için tartışmayı bu noktaya çekmeye çalışacaktır.¹⁰ DP'yi grev ve onun getireceği istikrarsızlık ve çatışma ortamını arzulayan sorumsuz

bir siyasal parti olarak tarif etmeye uğraşır. Seçimlerden sonra muhalefete düştüğünde ise CHP bu noktadaki tutumunu değiştirir ve 1953 Haziranında topladığı kurultayda grev hakkının tanınmasını programına ekler.

Tüm bu grev tartışmalarında özellikle iktidar mensuplarınınca dile getirilen sanayileşmiş batının içine düştüğü sosyal çatışmalara düşmeden uyum içinde refaha erişmeyi sağlayacak bir siyaset arayışı, liberal düşüncenin bu yönden eleştirilmesi tek parti yönetiminin solidarist korporatist kamu felsefesiyle uyumludur. Yazındaki korporatizm vurgusunun ana kaynağı olan bu tutum tabi ki işçi örgütlenmesinin yasal kurumsal çerçevesine dair tartışmalarda da gündeme gelmiştir. Bununla birlikte dünya savaşı sonrası oluşturulan mevzuat grev hakkının tanınmaması gibi tüm eksikliklerine rağmen esas itibarıyla liberal bir çalışma ilişkileri rejimi öngörmüş ve resmi devlet sendikaları kurmaya kesinlikle çalışmamıştır. Çalışma bakanlığından ziyade iktidar partisinin genel merkez örgütü üzerinden kurulmuş sendikaları iktidar partisinin politikaları doğrultusunda yönlendirmek için, daha dolaylı yöntemlerle pek çok adım atılmış olduğu da unutulmamalıdır. Bu çabalar da 1946 sonrası gerçek anlamıyla ortaya çıkan çok partili ve rekabetçi seçimli siyasi ortamla ilgilidir.

Yasa çıktıktan sonra kurulan ya da 1946 Aralıkta kapatılmayan sendikalara dönük iktidar partisinin özellikle resmen kurulmuş olmasa da o dönemde kamuoyunda “İstanbul İşçi Bürosu”¹¹ diye adlandırılan oluşum eliyle yürüttüğü aynı zamanda ulusal düzeyde de yürütmek istediği, bir yakından ilgilenecek, yönlendirme hatta kontrol etme çabası vardır (Doğan, 2003). Bu çaba İzmir örneğinde olduğu gibi kimi yerel CHP örgütleri tarafından şüpheyle karşılanırsa da genel merkezin onayladığı bir faaliyetlerdir. Buna rağmen CHP örgütünün bu konuda birdenbire ve topluca hareket ettiğini düşünmek yanlış olur. Sendikalarla ilişkilendirme çabası bu konuda görevlendirilmeyi istemiş birkaç kadronun, kuşkusuz Çalışma Bakanlığı ve Devlet kaynaklarına erişim ayrıcalığıyla ama kendi özverileriyle yürüttüğü bir faaliyetlerdir.¹² İzmir il örgütünün CHP kurumsal yapılanmasına aykırı bu faaliyete dair eleştirisi 1 Mart 1949 tarihinde CHP Genel Sekreteri Tevfik Sılay tarafından yanıtlanacak ve İstanbul’daki faaliyetin çok partili dönemin şartlarına uygun olduğu ifade edilecek ve başka yerlerde tekrarlanmasının doğru olacağı belirtilecektir (Doğan, 2003: 226-230). Bu faaliyetin başını çeken isimlere baktığımızda tıpkı çalışma bakanı Sadi İrmak gibi otuzlu yıllarda Nazi Almanyası’nda tıp eğitimi alan eski Zonguldak milletvekili Rebi Barkın ve onunla birlikte çalıştığı anlaşılan emekli asker Sabahattin Selek’i görürüz (Güzel, 1982: 418). Bununla birlikte parti içinde işçilerin sendikal

44 Doğan M G (2025). Korporatist Kamu Felsefesi İçinde Gelişen Zayıflatıcı Çoğulculuk: Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İşçi Hareketi. *Mülkiye Dergisi*, Siyasal Rejim Özel Sayısı, 31-54.

örgütlenmesini desteklemenin iyi bir fikir olmadığına dair kuvvetli bir karşı görüş de mevcuttur (Makal, 2007: 237-238). Tam da bu yüzden resmi olarak partinin esnaf ve işçi teşekküllerinden sorumlu biriminde aktif çalışan Rebi Barkın işçi örgütlenmesi konusunda kimi eleştirileri de dinlemeyerek, partinin resmi yapılanmasında olmayan bir tarzla inisiyatif almış gözükmemektedir, bu konuda genel merkezin desteğine de sahiptir. Barkın'ın, ilişki kurduğu yeni kurulmuş sendikalar ya da sendikalaşmak isteyen işçiler arasında iktidarın temsilcisi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ahmet Makal'ın ifadesiyle CHP yasadaki sendikaların siyasetle ilişki kurma yasağını muhalefet partilerini ilgilendiren bir hüküm olarak görmektedir (Makal, 2007: 236). Kısacası resmi olarak bir "İstanbul İşçi Bürosu" kurulmuş bulunmasa da "büro" fiilen vardır ve sahada etkindir.

Hem Irmak, hem Barkın bir yandan otuzlar Almanya'sından etkilenmiş görünmekte öte yandan sosyal meseleye dair de sahici bir ilgi duymaktadır. Fakat bu konudaki çözümleri devletçi ve en önemlisi sınıf çatışması olasılığını bertaraf etmeyi en önemli hedef gören bir tarzda şekillenmektedir. Onların yaklaşımı partideki tek eğilim değildir. Örneğin, İzmir örgütünün işçiyi özellikle zayıf tutmak için illerinde birden fazla sendika kurulmasını teşvik etmek (Makal, 2007: 237) gibi yöntemlere başvurduğu da görülür. Bakanlığın benimsediği işçi örgütlülüğü açısından vesayetçi devletçilik anlayışı kimi parti birimlerinde işçi sendikalarına karşı düşmanca bir tutumla yan yana varlık göstermektedir. İçeride farklı görüşlerin varlığı partinin tutarlı bir tavır geliştirmesini engellemekte ve farklı görüş sahiplerinin niyeti ne olursa olsun işçiyi örgütsel açıdan kudretsiz kılarak sınıf çatışmasını engelleme stratejisini fiilen uygulanmasına yol açmaktadır. CHP'nin resmi yayın organı olan Ulus Gazetesinde kırklı ve ellili yıllarda işçi meselesine dair düzenli yazan Rebi Barkın bu konudaki faaliyetini partinin ilkelerinin kendince bir yorumu üzerinden temellendirmektedir.¹³

"Büro" ilişki kurduğu sendikalaşan işçilere önemli destekler sunmakta, bunun karşılığında bu sendikalar üzerinde göz ardı edilemeyecek bir hâkimiyet kurmaktadır. Fakat dönemin tüm yasal sendikalarının bu etkinin altında olduğunu düşünmemek gerekir. Örneğin köklü bir örgütlenme geçmişi olan matbuat teknisyenlerinin sendikası bu etkinin dışında kalır, 1950 seçimleri yaklaşırken sendikalarla ilişki kurmaya cüret edecek Demokrat Parti de sendikal alanda bölünme yaratarak bu etkiyi kısmen kırmıştır. Buna rağmen iktidar değişene kadar geçen dönemde CHP "İşçi Bürosunun" özellikle İstanbul merkezli faaliyeti sendikal alanda önemli bir belirleyiciliği haizdir ve sendikaları "vesayet" altında tutmuştur denebilir.

Yasaya ruhunu veren üç ilkenin “büronun” faaliyetlerini de belirlediğini iddia edebiliriz. İşçi devlet vesayetinde görmek anlamına gelen bir devletçilik sendikaların sınıf mücadelesi anlayışından uzak durmasını vazeder. Örneğin, Sadi Irmak bakanlıktan ayrıldıktan hemen sonra “İşçi Bürosunun” finanse ettiği ve daha sonra aynı mali ilişkiler devam ederken İstanbul İşçi Sendikaları Birliğine devredilen *Hürbilek* gazetesinde yayınlanan makalesinde, Türk sosyal mevzuatının devlet, işveren ve işçi işbirliğine dayandığını, sınıf mücadelesinin kötülüklerinden korunmak için bu samimi ortaklık şemasının korunması gerektiğini ileri sürer (Irmak, 1948). Millilikte ısrarda aynı anlama gelmektedir, enternasyonal sınıf kardeşliği değil de aynı milliyet bağına sahip olunan işverenle uyum içinde, çalışma ilişkileri düzenini sürdürmek esastır. Hürriyetçilik ilkesine gelince, “İşçi Bürosunun” doğrudan kurdurduğu sendika yoktur. İstanbul dışındaki örneklerde parti üyesi ya da işçi arkadaşları arasında öne çıkmış işçilerle kurulan özel bağlar onların sendikalaşma isteğini teşvik vardır ama burada da mesela Arjantin’in Peronist deneyiminde olduğu gibi açıktan kurdurulan ve partiye bağlı olan sendika bulamazsınız. Sendika kurma yönünde inisiyatif alan işçilerin özellikle kamu sektöründe işleri kolaylaştırılmış, özel sektörde ise kurulmuş olan sendikalarla bunlara çeşitli yardımlar yapılarak ilişkilendirilmiştir.

Şunun altını çizmek gerekir özel sektördeki sendikalara destek asla işveren aleyhine bir tutuma dönüşmemiştir, kamu sektöründe ise işçinin özellikle partiye yakın işçinin şikâyet ettiği idareciler bazı örneklerde kimi yaptırımlara uğramıştır. Çalışma Bakanlığı müfettişlerinin de parti bağlantıları üzerinden doğrudan Ankara’ya şikâyet edildiği örnekler vardır. 1948 yılında basına yansıyan bir olayda, savaş döneminden kalma üç saat ücretsiz fazla mesai uygulamasını devam ettiren bir bulgur fabrikasına İstanbul’daki Çalışma Müdürlüğü yetkilileri müdahale etmeyince doğrudan bakanlık merkez teşkilatından müdahale edilir. Bunun üzerine firma sendikali işçileri kanunsuz lokavt yoluyla işten çıkarmaya başlar, fakat bu kez CHP bağlantısı sorunu çözmeyecektir.¹⁴ Üstelik söz konusu sendikanın yani İstanbul Gıda İşçileri Sendikası’nın başkanı daha sonra CHP’den milletvekili de seçilecek olan ve dönemin sendikal çevrelerinde çok itibar gören Zühtü Tetey’dir. Tetey’in ne yeni kurulan sendikal hareketteki, ne de partideki ağırlığı işverene karşı işe yaramamıştır. Oysa bakanlık bürokrasisini yerel teşkilata rağmen harekete geçirebilmiştir. Bu örnek “İşçi Bürosunun” faaliyetlerinin sınırını göstermesi açısından aydınlatıcıdır.

Ana muhalefet partisine yakın sendikaların varlığına tahammül edilmesi 1950 seçimleri yaklaştıkça yasa çıktıktan hemen sonra az çok birlik içinde

46 Doğan M G (2025). Korporatist Kamu Felsefesi İçinde Gelişen Zayıflatıcı Çoğulculuk: Çok Partili Hayata Geçişte CHP ve İşçi Hareketi. *Mülkiye Dergisi*, Siyasal Rejim Özel Sayısı, 31-54.

olan İstanbul sendikalarının iktidar ve ana muhalefet etrafında ikiye bölünmesini de kolaylaştıracaktır. Yasa çıktıktan sonra ilk anda sendikal alana müdahil olmaktan imtina eden DP, Haziran 1949'da toplanan İkinci Kongresindeki yönelime uygun olarak sendikal alanda işçileri kendi tarafına çekecek şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Özellikle Sümerbank'ın Eyüp'teki Defterdar fabrikasında işçilerle diğerleri arasındaki anlaşmazlık tekstil işçilerinin birden fazla sendika kurmasına yol açacaktır. Defterdar fabrikası dışındaki tekstil sendikaları "İstanbul İşçi Bürosunun" kendine yakın sendikaları İstanbul Tekstil Sanayi İşçileri Sendikası adı altında birleştirmesiyle tekstil işçileri görünüşte öyle olmasa da fiilen partizan bir tarzda bölünür (Doğan, 2003: 166). Birliğin dışında kalan Defterdar işçileri muhalefet partisini desteklediklerini de açıkça beyan ederek ayrı sendika kurarlar. İşçiler arasında muhalefete ilgi tabi ki Eyüp Haliç Mensucat İşçileri Sendikası kurucuları ile sınırlı değildir, tam aksine işçiler arasında muhalefete ilgi yoğunudur, dönemin tanıklıkları bunu göstermektedir (Yıldırımaz, 2018: 2088).

Partizan bölünme işçilerin tercihi olmaktan çok, sendikacılığa dair algının tehlikeleriyle ilintili gözükmektedir. Komünist olma suçlamasından kaçınmanın en sağlam yolu iktidar ya da muhalefet, ana akım iki partiden birine intisap etmiş olmaktır (Koç, 1999: 103). Fakat bu durum partiler arasında kavga sertleştikçe sendikal harekette bir bölünmeye de yol açacaktır. Nitekim CHP "İstanbul İşçi Bürosunun" önyak olup kurduğu birliğe alternatif bir birlik yine 1949 yılında Hür İşçi Sendikaları Birliği adı altında oluşacaktır (Sülker, 1955: 97-104). Her ne kadar bu ayrılık kısa süreli olsa da, zira 14 Mayıs 1950 seçimindeki muhalefet zaferi sonrası iki birlik hemen birleşir, partizan bölünme ellili yıllarda da sendikal sorunları ağırlaştıran bir unsur olarak kalacaktır. Ellili yıllarda CHP'li bilinen sendikacılar iktidara dertlerini anlatmakta zorlanırlar.

Sendikalara zorunlu üyelik, işkollarında resmi sendikalar ve temsil tekeli gibi yasal düzenlemelerin yokluğunda, yeni oluşan, mali kaynaklardan yoksun, çoklu ve birbirleriyle rekabet halinde sendikal yapıların varlığı, çalışma ilişkileri düzeninde egemen olan modelin Robert Bianchi'nin zayıflatıcı çoğulculuk diye adlandırdığı modele benzediğini ortaya koyar (Bianchi, 1984). 1947'de yasal sendikaların kuruluşundan 27 Mayıs Anayasasının kabulüne kadar geçen evrede hâkim model budur. Bianchi, korporatizmin ilkeleri olan zorunlu üyelik veya temsili tekel gibi düzenlemelerin uzun vadede işçi örgütlerini güçlendirmeye yarayabileceğini, ancak sanayileşmenin henüz yeni olduğu ve işçi sınıfının zayıf olduğu bağlamlarda ise çoğulculuk

uygulamasının bu tür örgütlerin gelişip güçlenmesine engel olabileceğini ileri sürer. Çok partili sisteme izin vermeyen, korporatist kurumsal yapılarında bulunduğu Mısır'da plüralist bir sendikal sistemin bu amaçla benimsendiğini savunur (Bianchi, 1989).

Resmi sendikaların kurulmasına ve sendikal kuruluşlara zorunlu üyeliğe izin vermeyen iktidar partisinin içinde bu alanda sorumluluğu olan görevlilerinin de bulunduğu bir kesimi sendikalaşmak isteyen işçilere yardımcı olmuştur ama bunların birleşmesine dönük bilinçli çaba örneği bilebildiğimiz kadarıyla bir tanedir. İstanbul'da esas olarak farklı Sümerbank mensucat fabrikalarında örgütlü sendikaları birleştirmeye çalışmışlardır, İzmir'de ise tam tersine aynı işkolunda ikinci bir sendikanın kurulmasını teşvik etmişlerdir. İstanbul'daki hamle tarihsel bağlamı içinde düşünüldüğünde Demokrat Parti'nin işçiler arasında artan etkisini kontrol altına almak için yapılmış bir manevra olarak da düşünülebilir. Dolayısıyla elliler ve daha sonra atılmışlar boyunca gelişecek milli tip işkolu sendikaları kurma arzusu, sendikaları kuran öncü işçilerin ikinci sendikalara dönük olumsuz bakışı hep bu zayıflatıcı çoğulculuk uygulamalarının sonuçlarından çıkan dersler nedeniyle oluşmuştur denebilir. Bu olumsuz sonuçların bakiyesi neydi diye sorulursa, bunun yanıtı Aziz Çelik'in 1947 sonrası sendikalarının tarihine dair kapsayıcı çalışmasında yaptığı tespitte vardır denebilir (Çelik, 2010): İktidar partilerinin yasal sendikalar üzerindeki vesayeti. İşverenle uğraşmak yerine birbirleriyle rekabet eden, aynı işyerini örgütlemeye çalışan ve çoğu zaman patron tarafından devreye sokulan ikinci sendikalar gibi olgular bu yasal form sayesinde mümkün olmuş ve özellikle kuruluş aşamasında genç sendikaların işini epey zorlaştırmıştır. Hükümet desteğine muhtaç olma yani vesayet, kurulan sendikalar korporatist resmi sendikalar söz konusu olmasa da bu bağlamda gündeme gelmiştir. Ellilerin ortalarından itibaren kurulmaya başlanan milli tip işkolu sendikaları bu zayıflatıcı çoğulculuğa panzehir olmuş, dolayısıyla vesayetin kırılmasında kısmen etkin rol oynamış gözükmektedir.

Sonuç

İşçi örgütlenmesine dair tek partili dönem boyunca ortaya konan uygulamalar korporatist bir rejimin varlığına işaret etmez. Yukarıda belirtildiği gibi bu yargı hâkim kamu felsefesinin de korporatizmle alakasız olduğu anlamına gelmez zira halkçılık ilkesinin dayandığı solidarizm (tesanütçülük) anlayışı korporatist rejimlerin de temelinde bulunmaktadır. Bu anlayışa göre liberal felsefeye dayalı kural ve kurumların olmadığı bunun yerine sınıflar üstü olduğu düşünülen ve doğru kurumsal mimariyle bu özelliğe açığa

çıkartılabilecek olan devletin vesayetinde sınıflar mücadelesi engellenebilir ve engellenmelidir. Tek parti Türkiye'si bu anlayış doğrultusunda ve ulusal kalkınma hedefiyle hareket etmiştir. İttihatçılıktan da getirilen mirasla (Toprak, 2017) bu yönde önce bir milli sermaye sınıfı yaratılarak yürünmek istenmiş yirmili yıllarda bu doğrultuda politika izlense de, Büyük Buhranın etkisiyle yerli hammaddeyi işleyecek sanayi kuruluşları devlet eliyle otuzlardan itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. İşçi örgütlenmesi sorunu işte bu aşamada yani devlet eliyle sanayi işletmeleri kurulunca tek parti iktidarının gündemine kişisel girişimleri bir aşan bir acele ve önemle girer.

1936 İş Kanunundan itibaren oluşturulan düzen, sendika ve grev hakkı tanımayan, sınıflar mücadelesi olasılığını yok etmeye çalışan, bunun bir yolunu da bireysel işçi haklarını tanımakta gören, kısacası korporatist kamu felsefesini yansıtan bir düzendir. İkinci Dünya Savaşı döneminde savaş vurgunculuğunun tetiklediği zenginleşme ve bunun sabit gelirli kesimlerde yarattığı toplumsal hoşnutsuzluk, İş Kanununun dayandığı zemini zorlar. Buna yaklaşmakta olan Soğuk Savaş jeopolitiğinin kaygıları da eklenince Batı Bloğuna yaklaşmak isteyen Türkiye rejimini daha liberal hale getirecektir. Böylece korporatist kamu felsefesi sulandırılır ama sınıflar mücadelesini bastırma gayesi nedeniyle işçiye vesayet altında tutma gayesi değişmez.

Yeni kurulan Çalışma Bakanlığı ekseninde, CHP genel merkezi çok istekli olmasa da işçi sendikalarının kurulmasını destekler ve bunları etki altında tutmak için en iyi yolun sendikal örgütlenmeye şartlı bir biçimde de olsa yardım etmek olduğunu düşünür. Bu gönülsüz tutum söz konusu çabanın sınırlı kadroların üstünde kalmasına yol açar. İktidar partisinin sağladığı destek de bazı teknik ve bürokratik konularla mali yardımın yanı sıra sadece kamu işletmelerinde örgütlenmenin önünü açacaktır, özel sektörde sendikalaşma sendikacıların kendi gayretinin sonucu olacaktır. Fakat sonuçta kurulan düzen çoğulcu yapısı ve gönüllü üyeliğiyle sendikal mücadelenin yükünü işçilerin üstüne bırakmakta, iktidar partileri dışında hiçbir siyasi eğilimin sendikalarla anlamlı bağlar kurmasına, dayanışma içinde olmasına, destek vermesine izin vermemektedir. Böylece CHP'li ya da Demokrat olmazlarsa etkili bir destekten mahrum kalan sendikalaşmak isteyen işçiler ister istemez bir vesayet düzeni içinde hükümet partileriyle patronaj ilişkilerine girmiş olurlar. Aşağı yukarı aynı dönemlerde şekillenen meslek odalarından farklı olarak sendikalar zorunlu üyelik temelinde kurulmamıştır. Bunun sonucunda işçilerin kendi gayreti ve örgütlenme iradesi dışında her tür kaynaktan mahrum olan sendikaların içinde olduğu bu rejim zayıflatıcı çoğulculuk diye adlandırılmıştır.

Böyle bir çoğulculuğun kural ve kurumlar açısından korporatist bir rejimle hiçbir ortaklığı yoktur. Fakat bu “hürriyetçi” düzenin, sınıf mücadelesi olasılığını işçinin örgütsel kaynaklarını ve enternasyonal dayanışma olasılığını kısıtlayarak, zaten zayıf olan sendikal tabanın iyice parçalanmasının önünü açarak, engellemeye çalışması ve işvereni herhangi bir kısıtlamaya tabi tutmaması, tek parti dönemi boyunca gördüğümüz uygulamalarla uyumludur. Anlaşıldığı kadarıyla solidarist korporatist kamu felsefesine tutarlı bir ideolojik bağlılıktan ziyade tek parti hükümetleri pragmatik bir tutum içinde milli iktisat anlayışı doğrultusunda ulusal kalkınmayı hedeflemektedir. Bu vizyonda işçilerin payına sömürü ve tahakkümün yanında bireysel hakların yasal mevzuatla kısmen verilmesi ve patronaj dışında bir şey düşmez. Fakat işçi örgütlenmesi yasal sendikaların kurulmasından itibaren kendi yolunu bu kurumsal mimari içinde bulacak ve atmışlı yetmişli yılların tarih yazan toplumsal mücadelelerini de bu temel üzerinde yaratacaktır.

Sonnotlar

1- Tam bir terk ediş olmasa da, bir dönüşüm ancak 27 Mayıs sonrasında ortanın solu eğilimiyle başlayacaktır.

2- Yılda iki kez toplanması öngörülen bu kurulun faaliyetlerinin arşiv kaynaklarına dayalı bir dökümü için bakınız F Akın ve S Bayraktar (2011). Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 115-121.

3- Geçici kanun 1908 Devriminin hemen sonrasında ortaya çıkan grev dalgasını kontrol altına almak amacıyla hükümet tarafından yayınlanmış, daha sonra meclis açılıp çalışmaya başlayınca 1909 yılında hükümleri değişmeden kanunlaşmıştır.

4- 3008 sayılı kanunun meclis tutanakları için bakınız TC *TBMM Zabıt Ceridesi* 1936 Cilt 12 s. 23-46, 49-76, 79-85, 113, 114, 117.

5- Bu tartışma için bakınız T Timur (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları; K Karpat (1958). *Turkey’s Politics the Transition to Multi-Party System*. Princeton-New Jersey: Princeton University Press; M Toker (2000). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

6- Demokrat Partinin kuruluşunu tetikleyecek Çiftçi Topraklandırma Kanunu ve hatta kısmen Varlık Vergisi de bu bağlamda düşünülebilir.

7- 5018 sayılı kanun tartışmaları için bakınız TC *TBMM Zabıt Ceridesi* 1947 Cilt 4 s. 48, 189, 295-324.

8- Bu konuşmanın metni için age., s. 309-311.

9- Tek parti döneminden bir grev örneği için bakınız Ş Oğuz (der.) (2005). *1927 Adana Demiryolu Grevi*. İstanbul: TÜSTAV Yayınları. Bu grevin yabancı bir şirkete karşı düzenlendiği unutulmamalıdır.

10- Bakanlık seçimin hemen öncesinde grev karşıtı bir propaganda kitapçığı bile çıkaracaktır bakınız Çalışma Bakanlığı (1950). *Grev Olayları ve Türkiyemiz*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.

11- CHP'nin bir işçi bürosu yoktur. Ahmet Makal (2007: 239-240) bunu tartışmaya bırakmayacak şekilde ortaya koyar. Bununla birlikte dönemin tanıklıkları (Fehmi Yazıcı, Lütfü Erişçi ve Kemal Sülker'in tanıklıklarına dayalı aktarımlarını kastediyoruz. Sonraki araştırmacılar bu tanıklıklara dayalı olarak sanki CHP'nin böyle bir kurulu varmış gibi yazmıştır) ve Rebi Barkın'ın ilgili yerde referans verilen kişisel yazışmaları bu tabirin enformel bir biçimde kullanıldığını gösterir. İstanbul'da genel merkezin de desteklediği ve İstanbul'da söz konusu çalışmayı yürütenlerce başka yerlere de yayılmak istenen bir girişim vardır. Dönemin İzmir örgütü bu durumdan rahatsızdır ve bu deneyin bitirilmesi taraftarıdır. Tartışmaya başka hangi CHP unsurlarının dahil olduğunu bilmiyoruz ama parti içi tartışmada pozisyonlarını güçlendirmek adına hiç değilse Barkın'ın bu ifadeyi enformel biçimde kullandığını ve CHP genel merkezince bunu yapmamasına dair uyarıldığı konusunda bir emare olmadığını ifade etmek gerekir, tam tersine genel merkez bu deneyi desteklemektedir. Bu nedenle burada "İstanbul İşçi Bürosu" ifadesi CHP yapılanmasında böyle bir kurul bulunmasa da, dönemin gündelik sendikal siyasal jargonunda kullanıldığından tırnak içinde kullanılacaktır.

12- İşçi sendikalarına dönük gösterilen ilgiye itiraz eden İzmir örgütü ve "İstanbul İşçi Bürosu" arasındaki tartışmaya dair 1949 yılında CHP genel sekreteri Tevfik Sılay'ın İzmir İl Örgütüyle yaptığı bir yazışma ve Rebi Barkın'ın 1957 yılında sendikal konulara ilgi göstermek isteyen dönemin İzmir İl Başkanına, yani ileride CHP'de ortanın solu akımının önemli bir ismi olacak Dr. Lebit Yurdoğlu'na, gönderdiği kişisel bir mektup şu çalışmanın ekinde yer almıştır. Mustafa Gökem Doğan (2003), age. Ek B ve Ek D. Bu çalışmada Barkın'ın yazı ve yazışmalarından kalanların Prof. Dr. Mehmet Öznur Alkan'ın kişisel arşivinde bulunduğu belirtilmektedir.

13- Barkın'ın yazılarının toplandığı şu küçük kitapçık bu yargının temelidir: R Barkın, *Cumhuriyet Halk Partisinin Sosyal Politikası Sosyal Adalet ve Sosyal Emniyet, İşçi Meseleleri, Sendika, Grev ve Lokavt Üzerinde Mütalealar*. Ankara: Karınca Matbaası, 1956.

14- Bu olay örgüsü kanunsuz lokavta dair sendikanın Cumhuriyet gazetesine yolladığı Çalışma Bakanına Açık Mektupta anlatılmaktadır. Bakınız *Cumhuriyet* 2 Şubat 1948. Aktaran Doğan (2003) age., s.188-189.

Kaynakça

Akçay İ İ (2010). Türkiye’de Emegın Bir Mücadele Aracı Olarak İř İhtilafları: 1936-1963. *Çalışma ve Toplum*, 2/25, 41-64.

Akın F ve Bayraktar S (2011). Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 115-121.

Barkın R (1956). *Cumhuriyet Halk Partisinin Sosyal Politikası Sosyal Adalet ve Sosyal Emniyet, İşçi Meseleleri, Sendika, Grev ve Lokavt Üzerinde Mütalealar*. Ankara: Karınca Matbaası.

Bianchi R (1984). *Interest Groups and Political Development in Turkey*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Bianchi R (1989). *Unruly Corporatism: Associational Life in Twentieth-Century Egypt*. Oxford: Oxford University Press.

Çalışma Bakanlığı (1950), *Grev Olayları ve Türkiyemiz*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.

Çelik A (2010). Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık (1946-1967). İstanbul: İletişim Yayınları.

Doğın M G (2003). Governmental involvement in the establishment and performance to the trade unions during the transition to multi party politics: The case of the worker’s bureau of the Republican People’s Party. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Doğın M G (2015). Türkiye’de İlk Sendikalar Yasası Döneminde Grev Hakkı Tartışmaları. İçinde: Y D Çetinkaya ve M Ö Alkan (der), *Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 322-334.

Erişçi L (1997). *Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi (özet olarak)*. Ankara: Kebikeç Yayınları.

Gülalp H (1987). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.

Gülmez M (1983). *Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)*. Ankara: TODAİE Yayınları.

Güzel M Ş (1982). Türkiye’de İşçi Örgütlenmesi 1940-1950 Cilt 1.(Basılmamış Doçentlik Tezi). Ankara: AÜSBF.

Güzel M Ş (1988a). Çalışma Bakanlığı’nın Kuruluşu Çalışma Hayatında İngiliz Etkisi. *Tarih ve Toplum*, 50, 52-56.

Güzel M Ş (1988b). 1946 ve Sonrasında Türkiye’de Grev Tartışması. *Toplum ve Bilim*, 40, 46-50.

Irmak S (1948). İşçi Sendikaları. *Hürbilet*, 31 Temmuz.

- Kansu A (2001). Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları. İçinde: A İnsel (der), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 253-267.
- Karpat K (1959). *Turkey’s Politics the Transition to a Multi-Party System*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Kayıran M ve Saygın S (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 3 (5), 27-70.
- Koç Y (1999). *Türk İş Tarihinden Portreler Cilt 2*. Ankara: Türk İş.
- Koçak H (2015). Salonlardan Meydanlara Doğru: 50’lerden 60’lara İşçi Hareketi Grev Hakkının Peşinde. İçinde: Y. D Çetinkaya ve M Ö Alkan, (der), *Tanzimat’tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Yeni Yaklaşımlar Yeni Alanlar Yeni Sorunlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 335-354.
- Makal A (1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*. Ankara: İmge Yayınları.
- Makal A (2002). *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*. Ankara: İmge Yayınları.
- Makal A (2007). *Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Manoiesco M (1936). *Le Siècle du Corporatisme*. Paris: Felix Alcan.
- Oğuz Ş (der) (2005). *1927 Adana Demiryolu Grevi*. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Panitch L (1980). Recent Theorizations of Corporatism: Reflections on a Growth Industry. *British Journal of Sociology*. 31 (2), 159-187.
- Parla T (1989). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peker R (1935). *C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayında R. Peker’in Söylevi*. Ankara.
- Schmitter P C (1979). Still The Century of Corporatism. İçinde: P C Schmitter ve G Lembruch (der), *Trends Toward Corporatist Intermediation*. London: Sage Publications, 7-52.
- Seren S (1947). *Çalışma Bakanlığı Kuruluşundan Bugüne Kadar*. Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası.
- Sülker K (1955). *Türkiye’de Sendikacılık*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Sülker K (2004). *Türkiye Sendikacılık Tarihi*. İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- Talas C (1992). *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- TBMM (1936). *TBMM Zabıt Ceridesi*, Cilt 12. Ankara.

TBMM (1947). *İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun tasarısı ve İşçileri, Adalet ve Çalışma Komisyonları Raporları, (1/125). T.B.M.M. Zabıt Ceridesi. Cilt 4, (no. 88). Ankara.*

TİD (1946). *Türkiye İşçiler Derneği Nizamnamesi. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.*

Toker M (2000). *Tek Partiden Çok Partiye. İstanbul: Bilgi Yayınevi.*

Toprak Z (1980). Türkiye’de Korporatizmin Doğuşu. *Toplum ve Bilim, 12, 41-49.*

Toprak Z (1996). 1946 Sendikacılığı: Sendika Gazetesi, İşçi Sendikaları Birlikleri ve İşçi Kulüpleri. *Toplumsal Tarih, 6/31, 19-29.*

Toprak Z (2017). *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918. İstanbul: Doğan Kitap.*

Timur T (1991). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, İstanbul: İletişim Yayınları.*

Yazıcı F (1949). *Sendika ve Grev Hürriyeti. İstanbul: Berksoy Basımevi.*

Yıldırım S (2018). İşçilerin Kütüphanesi: Türkiye’de Sendikalı İşçilerin Entelektüel Kaynakları 1946-1961. *Çalışma ve Toplum, 4/59, 2083-2128.*